

BOGDAN IONESCU



ANUALA
TIMIŞOREANĂ DE
ARHITECTURĂ

TEXT DE ARHITECTURĂ

Str. Diaconu Coresi nr.12
300588 Timișoara
Timiș România

T: +40 (0) 745 145-537
W: anualadearhitectura.ro
E: contact@anualadearhitectura.ro
F: anuala timișoreană de arhitectură

INDIFERENȚĂ SI REPETIȚIE

"The tradition of the oppressed teaches us that the 'state of emergency' in which we live is not the exception but the rule. We must attain to a conception of history that is in keeping with this insight. Then we shall clearly realize that it is our task to bring about a real state of emergency." W.Benjamin, *Theses on the Philosophy of History*

Discuția dintre Mies van der Rohe și Alfred Rosenberg (unul dintre principaliii lideri și ideologi ai național-socialismului), pe fondul inchiderii Bauhaus-ului, o consider emblematică pentru înțelegerea poziției arhitectului. În ce măsura aceasta poziție (mai) poate fi apolitică, în contextul actual în care, asa cum spune Krzysztof Nawratek, "spațiul public nu mai există și nu mai are sens să vorbim despre el?"

Indiferență și repetiție

pagina 1

“Bauhaus-ul are o anumită idee, dar această idee nu are nimic de a face cu politica.”¹

Mies van der Rohe își expunea această poziție/ statement în fața lui Alfred Rosenberg (unul dintre principalii lideri și ideologi ai național-socialismului) într-o dimineață de aprilie, 1933. Cu o zi înainte, prestigioasa școală fusese închisă. Situația excepțională, contextul în care aveau loc evenimentele, dar mai ales raportul dintre cei doi, le consider elemente cheie pentru înțelegerea unei (auto)poziționări a arhitectului, care, în ciuda aparențelor, este foarte relevantă astăzi.

Plasarea designului (și a universității) *in afara* vietii politice nu este deloc întâmplătoare. Dincolo de o firească strategie a lui Mies pentru a evita închiderea Bauhaus-ului, un alt nivel/ strat al acestei (o)poziții (aparent pragmatice) arată o relație surprinzătoare între cei doi. De la început este frapant faptul că nu există nici o confruntare – ei se înțeleg (*'inter se'*, ceea ce stă între ei), unul pe celălalt.¹ Această lipsă a ne-înțelegerei explică cel mai bine lipsa înțelegerei (situației). Discursul lui Mies este centrat pe biroul care-l separă de ministrul obiectul din *față* devine suport pentru *inter-față* care-i permite să-și susțină un discurs (aparent) neutru. *'Față'* îmbracă, ascunde ceea ce rămâne necunoscut, nefamiliar/ unheimlich. “Biroul mă privește,” spune de fapt Mies. Dar “când intră în scenă aparatul abstract al facialității?”²

Mies își susține poziția în termeni ce definesc excelență. Iar esențială pentru existența excelenței este tocmai această viață politică, definită “prin *prezența celor lalți*, adică prin prezența unui public (official) alcătuit din egalii

¹. Tom Dyckhoff (2002), *Mies and the Nazis*, <http://www.theguardian.com/artanddesign/2002/nov/30/architecture.artsfeatures>

². Gilles Deleuze, Felix Guattari, (1980), *A Thousand Plateaus*

individului, care nu se poate confunda cu o *prezență familiară*.³

Doar *în afara* familiei “individual poate excela, poate fi distins de ceilalți.”³ Dar ce este această viață politică? Definirea ei bazată pe ideea de proximitate - fie în termeni spațiali (Hannah Arendt), fie în termeni ce definesc conversația, comunicarea față-în-față (Jürgen Habermas) sunt puse sub semnul întrebării: “nu este posibil ca orașe locuite de sute de mii și, mai ales, de milioane de oameni, să fie întemeiate pe relațiile de dialog tip *față-în-față*. ” Dacă spațiul public, condiție a vieții politice nu (mai) este “nici locul întâlnirii, și nici locul conversației, atunci ce este?”⁴

Consider importantă este această (aparentă) ‘suprimare’ a legăturilor familiale. Ceea ce în termeni istorici apare prezentat ca excludere a tiranului *în afara* comunității ‘egalilor’ (în vederea constituirii a ceea ce este comun), în psihanaliza freudiană apare în termenii ‘*dialecticii dominației tatălui*:’ “Prima tentativă de a elibera instinctele, de a generaliza satisfacerea instinctelor, de a elimina distribuția despotică, ierarhică și privilegiată a fericirii și a muncii este tentativa filor de a se elibera de sub dominație. Încercarea se termină, după Freud, cu aceea că fișii sau frații rebeli văd, sau cred a vedea, că dominația este indispensabilă și că, în fapt, tatăl nu era de prisos, indiferent cât de despotică era dominația sa. Tatăl este din nou instaurat de către frați, de această dată de bunăvoie, și, ca să spunem aşa, în mod generalizat: ca *moralitate*. ”⁵

Asta înseamnă că frații își vor asuma în mod liber acele interdicții și renunțări instinctuale care le fuseseră impuse anterior de către tatăl originar,”în Numele-Tatălui.” Aceasta nu dispără, ci, ca și în Hamlet, așteaptă întoarcerea fiului din exil – întoarcerea ‘acasă’ a fiului coincide cu apariția fantomei-tatălui, care poruncește (Răzbunare!).

³. Hannah Arendt (1958), *Condiția Umană*

⁴. Krzysztof Nawratek (2012), *Holes in the Whole. Introduction to Urban Revolutions*

⁵. Herbert Marcuse (1956), *Ideea de Progres în Lumina Psihanalizei*

Eliberarea este ratată prin *ac-apararea* fiului de către fantoma-tatălui.

Ascensiunea socialului “nu a șters doar vechea linie de despărțire dintre privat și public, ci a și schimbat, făcându-le aproape de nerecunoscut, sensul celor doi termeni”; iar dacă avem în vedere “cea mai socială formă de guvernare, adică birocrația, domnia nimăului nu înseamnă neapărat o lipsă de domnie; în anumite circumstanțe, ea s-ar putea dovedi chiar una dintre cele mai crude și tiranice forme:”⁶ “în locul triunghiului familial (tată-mamă-copil) descoperim alte triunghiuri, infinit mai active, din care familia însăși își împrumută forța, misiunea ei de a-și propaga aservirea, de a-și pleca și de-a face și pe alții să-și plece capul. Judecătorii, comisarii, birocrații, [ministrii-arhitecți] sunt (!) substitute ale tatălui, aşa cum și tatăl este un condensat al acestor forțe, cărora li se supune el însuși, totodată ordonându-i fiului.”

(Supunere!)⁷

Fără a ieși din această logică, la baza actualei paradigmne neoliberale se află antreprenorul ca Supraom/ Übermensch “și da – nu e o greșală – este Supraomul Nietzschean, cel eliberat de limitările celui slab.” Eliberarea apare aici în sensul libertății-de-alegere, dar este de fapt o ratare, este o *ac-aparare*. (“Libertatea alegerii este libertatea supermarketului.”⁸) Libertatea închisă, definită de ceea ce îmi este deja cunoscut, de ceea ce îmi este deja familiar/ heimlich, mă duce în final la paralizie. În cu totul alt plan, libertatea-de-creație, libertatea care are în vedere tocmai ceea ce nu cunosc (ceea ce îmi este nefamiliar/ străin - straniu) este o “libertate asociată cu pericolul, fragilă și sensibilă, și care presupune responsabilitate.”⁸

Ieșirea în afară (condiție a săraciei – ‘fără’) este ‘linia de fugă’, posibilitatea ieșirii, a scăparii din aceste ‘triunghiuri opresive:’ “caracterului inuman al forțelor diabolice îi corespunde caracterul subuman al *devenirii-animal*, [...] a răzbi, mai departe, mai

⁶. Hannah Arendt (1958), *Condiția Umană*

⁷ Gilles Deleuze, Felix Guattari (1975) *Kafka. Pentru o Literatură Minora*

⁸. Krzysztof Nawratek (2012), *Holes in the Whole. Introduction to Urban Revolutions*

departe, în loc să-ți pleci capul și să rămâi biocrat, [ministru-arhitect,] inspector sau judecător și judecat. Nici de data asta nu există copii care să nu construiască sau să nu resimtă aceste linii de fugă, aceste *deveniri-animal*. Iar animalul ca devenire nu are nimic de a face nici cu un substitut al tatălui, nici cu un arhetip.”⁹

Însă astăzi este cu atât mai mult valabil ceea ce W.Benjamin numea acum aproape o sută de ani “returnarea spiritului creator în spirit profesional.” Iar cea mai importantă victimă *ac-aparată* este universitatea, cea care, ca micro-cosmos al societății, era menită să fie “centrul unei permanente revoluții a spiritului.”¹⁰ (Universitatea – simplă ‘cutie’/ ‘box’ care ar permite proximitatea și dialogul, *în-a-fara* triunghiurilor familial-birocratice.) Numai că, în locul unei comunități a cunoașterii, astăzi universitatea este “o corporație de funcționari și de persoane calificate academic”, un ‘aparat profesional.’ Iar drama este, în primul rând, a studentului: dacă altă dată statutul sau îl presupunea și pe acela de profesor, (“deoarece productivitatea înseamnă autonomie totală, raportare la cunoaștere, și nu la dascăl”) astăzi, “viața sa rămâne dependentă de cei bătrâni.”¹⁰ (Despre rolul jucat aici de sistemul de taxare în generarea aservirii studentului, nu cred că mai are sens să vorbesc.) Modelul existent este un cul-de-sac. Iar învățământul de arhitectură nu face excepție; profesorii fie au o abordare formală, “cu toate discuțiile fără nici un sens despre forme și obiecte, [...] fie încearcă să-i educe pe studenți să fie profesioniști eficienți. [...] Acest fapt, suprapus peste importanța crescândă a star-arhitectului, a degenerat până în punctul în care, astăzi mulți oameni văd în arhitectură doar o disciplină care produce obiecte strălucitoare și spectaculoase. Iar arhitectura este, de fapt, o disciplină care necesită o profundă înțelegere culturală, sociologică, economică, politică și etică a lumii. Acestea sunt lucrurile pe care trebuie să le învețe studentul, mai ales, astăzi, când ne aflăm

⁹. Gilles Deleuze, Felix Guattari (1975) *Kafka. Pentru o Literatură Minora*

¹⁰. Walter Benjamin, *Viața Studenților*

într-o stare de criză, când este nevoie de o regândire a lumii. Este nevoie de un diferit mod de a acționa, ce presupune să privim *în a-fara* clădirii (*fără* clădire – n.m).”¹¹

În cazul Bauhaus-ului, momentul în care are loc numirea lui Mies van der Rohe la conducerea școlii coincide precis cu o “deturnare a spiritului creator.” Să nu uităm acțiunea studenților, cei care “s-au adunat în cantină și care i-au cerut să-și expună lucrările, pentru a se putea hotărî dacă este calificat sau nu să predea la Bauhaus.”

Reacția lui Mies este emblematică: a chemat poliția, i-a exmatriculat pe studenți, a închis Bauhaus-ul câteva săptămâni. Acțiunea lui o anticipează pe cea a *aparatului* nazist. *Ac-aparare*. Regulament. Ratare. Declarații semnate privind prezența la cursuri, îmbrăcăminte, gălăgie. Studentul redus la elev. “Sub conducerea lui Mies, școala a devenit o universitate ordinară.”¹²

Mies nu are cum să nu se înțeleagă cu Rosenberg - amândoi sunt parte a *aparatului* (*ac-aparați*). Ei nu comunică. Amândoi folosesc ‘cuvinte-de-ordine’, enunțuri, expuneri. Limbaj biocratic, sau chiar militar, “fiecare cuvânt-de-ordine, chiar a tatălui către fiul său, poartă o mică condamnare la moarte – o judecată.”¹³ Expunerea lui Mies poate fi tradusă însă și într-o dorință de recunoaștere. (“De ce vrei suportul puterii politice?”¹⁴ se miră Rosenberg) Dorința de recunoaștere, tocmai pentru el nu se poate distinge de Rosenberg. Ministrul este dublul său. (Să nu uităm că și Rosenberg este arhitect.) Cei doi sunt o *imagine schizoidă a tatălui*, “separată de ambivalența sentimentelor copilului.”¹⁵ Iar scena nu are loc *în-afară* - de această

¹¹. Odile Decq (2014), *No More Masters* - Interviu în Uncube nr.26,

<http://www.uncubemagazine.com/sixcms/detail.php?id=14231695&articleid=art-1410859441755-126b2f75-8765-436a-9247-bab67d1709bb#!/page5>

¹². Éva Forgács (1991), *The Bauhaus Idea and Bauhaus Politics*

¹³. Gilles Deleuze, Felix Guattari, (1980), *A Thousand Plateaus*

¹⁴. Éva Forgács (1991), *The Bauhaus Idea and Bauhaus Politics*

¹⁵. Sigmund Freud (1919), *Das Unheimliche*

dată nu există (!) cine să construiască sau să resimtă aceste ‘linii de fugă’, aceste ‘deveniri-animal’.¹⁶

(Înăuntru/ acasă copilul este cel care este văzut că și Străin/ Outsider/ Barbar: “în măsură în care copilul este barbar, el este natural: în măsură în care este natural, el este un agent al... murdăririi, un proces care distrugе sistemul ordonat al casei. Este rolul părintilor să-l aducă înăuntru, să șteargă semnele Celuilalt, să-l ridice din animalitate, să-l învețe să vorbească, să-l învețe regulile.”¹⁷ Această încălcare a normelor sociale este asociată cu murdăria (evreii, romii), dar și cu mobilitatea, în sensul lipsei sedentarismului, cu “promiscuitatea geografică” (în contrast cu “monogamia geografică”¹⁷). De altfel, *ac-apararea* Germaniei începe cu o înregimentare a şomerilor, pe care, spre sfârşitul Republicii de la Weimar, “îi întâlneai pretutindeni, cutreierând fără ţel. În 1933 nu se mai rătacea pe drumuri, ci se mărşalaia cu sutele de mii, de la piciul de cinci ani până la veteran.”¹⁸ Consider că este plauzibil ca astfel de evenimente să aibă loc din nou.¹⁹ În lipsa acestei *ac-aparări*, cei aflați *în-afară, fără-(a fi)de-față*, sunt considerați excluși. Să nu uităm că cei ce protestează în ziua de azi sunt văzuți doar (!) prin prisma faptului că nu participă la funcționarea *aparatului* (de stat, economic, etc.), sau că blochează funcționarea acestuia - de ex. prin blocarea traficului.)

Scena dintre cei doi are loc la scurt timp “după ce Hitler a preluat puterea (sau, aşa cum ar trebui spus mai corect, imediat ce puterea i-a fost dată.” De fapt, Germania încetase a mai fi o republică parlamentară încă din iulie 1930, când președintele Hindenburg dizolvase parlamentul.) Această *ac-aparare* se manifestă ca

¹⁶. Gilles Deleuze, Felix Guattari (1975) *Kafka. Pentru o Literatură Minora*

¹⁷. Morley (2000), *Home Territories. Media, Mobility and Identity*

¹⁸. C.G.Jung (1936), *Wotan*

¹⁹. [Léopold Lambert](#) (2014), *Considering that It Is Plausible that Such Events Could Occur Again*, online

<http://thefunambulist.net/2014/10/21/books-considering-that-it-is-plausible-that-such-events-could-occur-again/>

“extindere graduală a puterii executive”/ “erodare graduală a puterii legislative” și corespunde ’*stării exceptionale*’, când constituția este suspendată. Sau, și mai important, “când guvernul are mai multă putere, iar oamenii, mai puține drepturi.”²⁰ Departe de a fi o situație caracteristică (doar) secolului trecut, starea de excepție este un fenomen actual: de exemplu, confruntarea statelor occidentale cu fenomenul terorismului “generează o stare a lucrurilor în care *situatia de urgență* devine regulă, și în care distincția dintre pace și război (că și aceea dintre război și război civil) devine imposibilă.”²⁰ (De altfel, ’starea exceptională’ este decretată astăzi și în cazul catastrofelor naturale sau în cazul crizelor economice.) Totul în numele ’necesității’, al ’urgenței’. În aceste momente, *ac-apararea* se manifestă asemenei unei găuri negre, având o uriașă forță de gravitație. Această atracție a puterii este ceea ce-l animă pe Mies. Aruncarea biroului ar presupune înlăturarea a ceea ce-l separă de ministru. (Biroul ca *interfață a aparatului biocratic*.) La puțin timp, biroul va fi aruncat *afară*: aparatul biocratic va fi înlocuit cu aparatul de război. Putem doar să ne întrebăm în ce măsură cariera lui Mies a fost salvată conjunctural, prin apariția lui Alber Speer, în persoana căruia se va realiza această unificare (dintre ministru și arhitect).

Este a-politică poziția lui Mies? Întrebarea corectă este dacă mai poți astăzi să ai o poziție a-politică. Cel mult poți să nu fii conștient de implicațiile politice ale acțiunilor tale. Este și ceea ce invocă Mies și star-arhitecții de azi – dreptul la indiferență. Și într-adevăr, “el nu s-a angajat [în mod direct] în politică, însă doar angajatorii săi au considerat acest lucru o virtute. Tineretul din Bauhaus a văzut în asta o trădare; pentru ei, concedierea lui Meyer și numirea lui Mies a fost un scandal.”²¹

²⁰. Giorgio Agamben (2003), *State of Exception*

²¹. Éva Forgács (1991), *The Bauhaus Idea and Bauhaus Politics*